

ՄԵՐ ՈՒԺԻՑ ՎԵՐ ¹⁾

Դրամա երկու գործողութեամբ

Բէօրնստէյընէ Բեօրնսօնի

ԵՐԿՐՈՐԴ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

Մի փոքրիկ սենեակ, գերաններից շինուած պատերով։ Բեմի խորքում դուռ, որ միշտ բաց է և տանում է դէպի փոքրիկ նախագաւիթը, որտեղ մի անկիւնից երևում է մերկ ժայռերով շրջապատուած բնութեան մի տեսարան։ Ձախ կողմը մի մեծ պատուհան. աջ կողմը՝ դուռ։ Դէպի նախագաւիթը տանող դրան վրայ կախուած է ոսկէզօծ խաչ, խաչեալ Քրիստոսով՝ ապակու տակ։ Բաւականին դէպի ձախ՝ մի բազմոց, առաջը սեղան, որի վրայ դարսած են մի քանի գրքեր։ Պատերի մօտ շարուած են աթոռներ։

ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՍԻԼ

Ելիսը չտալով և անհանգիստ նախագաւթից ներս է մտնում. հագին կտաւէ շապիկ և թկթկ ոտնամաններ։ Սովորաբար շապկանց և առանց գլխարկի։ Նա լուռ կանգնած է, ապա մօտենում է պատուհանին և ականջ դնում։ Հեռուից, բայց պարզ լսում է տղամարդկանց ձայն, որոնք եկեղեցական երգ են երգում։ Ելիսը շատ յուզուած է։

Ռահիլը յեղարած աջ դռնից կամաց ներս է մտնում և նորից ծածկում դուռը։ Նղբայրը նորան նշան է անում, որ որքան կարելի է հանգարտ կանգնի և լսի։

Ռահիլ. (նոյնպէս յուզուած. կամաց ասում է). Թող մայրիկի սենեակի դուռը բանամ։

¹⁾ Ցես «Լումայ» № 3.

Ելիաս. Մէթէ մայրիկն արդէն զարթել է:

Ռահիլ. Ո՛հ, բայց նա ականջ է դնում հայրիկին. (Ռահիլն աջ կողմից դուրս է գնում, կրկին հանդարտ ներս մտնում, դուռը յետեւից բաց թողնելով եւ յետոյ կամաց ասում). Նա ծիծաղում էր:

Ելիաս. (նոյնպէս կամաց). Ա՛խ Ռահիլ:

Ռահիլ. (յուզւում է) Ելիաս, — մի խօսիր, — տանել չեմ կարող:

Ելիաս. Ռահիլ, մի դժուր նայիր—գորանից դեղեցիկ բան կարող է լինել: Հարկւրաւոր մարդիկ սուս ու փուս եկեղեցու շուրջն հաւաքուած. իսկ նա ներսում երգում, աղօթում է, առանց տեղեակ լինելու, որ դրսից մէկը ականջ է դնում: Թէ՛ս պէտ լուսամուտը բաց է, բայց նա չի կարող տեսնել, որովհետեւ պատուհանը շատ բարձր է: Որպէս զի նորան չխանգարեն, մարդիկ մեռելային լուսթիւն են պահում:

Տես, Ռահիլ, նա խօսում էր աղօթքէ շղթայի մասին. այս բոլոր մարդիկ որ եկեղեցին շրջապատեն—աղօթքէ շղթան հենց այդ է:

Ռահիլ. Այո՛. (երկուսն էլ ականջ են դնում երգին, բայց երգը շուտով դադարում է). Այսօր նա յաճախ է երգում:

Ելիաս. Դուները փակիր, ես քեզ շատ բան ունիմ պատմելու: Արդէն երկու անգամ այստեղ եմ եղել և քեզ էի փնտրում:

Ռահիլ. (Կամաց դուրս է գնում աջ կողմից, նորից վերադառնում եւ ետեւից դուռը ծածկում. յետոյ բարձր ծայնով ասում). Այսօր նորից շատ մարդիկ են եկել ճաշից յետոյ:

Ելիաս. Եւ դեռ չարունակ գալիս են—հեռու մղոնաւոր տեղերից. նոցա բոլորին դու չես կարող տեսնել. որովհետեւ մեծ մասը հեռու ծառերի տակ են գտնուում և այնտեղ իրանց ժողովրդական քարոզչին են լսում. Նոքա այնտեղ հայրիկին չեն խանգարիլ: Գնում-գալիս են ծառերից դէպի եկեղեցին և ծառից ծառ:—Բայց հապա նայիր այնտեղ՝ ծովի ափին:

Ռահիլ. Այդ ի՞նչ է. ափը մարդկանցով բոլորովին սևացել է. այդ ի՞նչ է նշանակում:

Ելիաս. Քարոզչական նաւ է եկել:

Ռահիլ. Քարոզչական նաւ:

Էլիաս. Մթթէ չգիտես, որ հետու արեւելքում ապրողները նաև են վարձել եկել, որ քաղաքում տեղի ունենալիք քաղաքական ժողովին ներկայ լինեն: Այժմ նաւը ֆիորդումն է:

Ռահիլ. Այստեղ:

Էլիաս. Այո, այստեղ:

Ռահիլ. Բայց ինչո՞ւ այստեղ են եկել:

Էլիաս. Որպէս զի հրաշքը տեսնեն: Նրբ մեր ներկայացուցիչները՝ պատուօր Կրոյէրն և մի ուրիշը—ափից նոցա համախմուած նաւն էին հասել...

Ռահիլ. Յետոյ:

Էլիաս. Նւ տեղեկացրել էին, ինչ որ երէկ այստեղ տեղի ունեցաւ, մանաւանդ այն, որ հայրիկն այդ ժամանակ մեռաւ է եղել եկեղեցում և աղօթելիս...

Ռահիլ. Հիմա հասկանում եմ:

Էլիաս. Այն ժամանակ նոցանից և ոչ մէկը չէ կամեցել ճանապարհը շարունակել, այլ ուղղակի ցանկացել են այստեղ գալ: Նախկողոսն և պատուօրները խօսք էին տուել, որ յետոյ կգան, բայց նոքա լսել անգամ չեն կամեցել. այլ ուղղակի այստեղ գալ էին կամեցել: Նւ եպիսկոպոսն ու պատուօրները ստիպուած զիջել էին: այժմ արդէն այստեղ են:

Ռահիլ. Հոգևորականներն էլ:

Էլիաս. Ի հարկէ. եպիսկոպոսը և իւր պատուօրները:

Ռահիլ. Նոքա մեր տուն չեն գալ, լաւ կլինէր որ մի այլ շոր հագնէիր:

Էլիաս. Բայց այլ շորերի մէջ չեմ կարող դիմանալ:

Ռահիլ. Չես կարող դիմանալ:

Էլիաս. Նոքա ինձ այրում են. և բացի դորանից ինձ տիրում է մի այնպիսի զգացում, կարծես թէ օդը պէտք է թռչչեմ: Խօսքերով չեմ կարող նկարագրել քեզ այդ:

Ռահիլ. Բայց, Էլիաս:

Էլիաս. Ահա նա գնում է այնտեղ:

Ռահիլ. Ո՛վ, ո՞ւմ մասին ես տառում:

Էլիաս. Տես, մթթէ նա չէ. նա ինքն է: Նորան այս առաւօտ հիւանդ բերին այստեղ. ախ, ինչպէս հիւանդ և այժմ իւր ոտքով է գնում, տեսնում եմ, այ այնտեղ:

Այսօր, երբ հայրիկն առաջին անգամ երգել սկսեց, ոչ ոք չէր սպասում, որ երգելու է. և այս այնպէս մեր սրտով էր, որ սկսեցինք լաց լինել: Այդ ժամանակ հիւանդն առանց

ուրիշի օգնութեան կանգնեց, և մենք չնկատեցինք, մինչև որ նա մեր մէջ չըջեւ սկսեց:

Մայրիկն էլ այդպէս ոտքի է կանգնելու, Ռահիլ. ես արդէն աչքիս առաջ նորան տեսնում եմ:

Ռահիլ. Նա, վեր կենայ. թէպէտ ամեն բոլոր պատում եմ դորան, բայց սարսափից դողում եմ:

Էլիան, դու նայում ես ինձ:

Էլիաս. Այո, շատ անգամ, երբ դու կամ ուրիշները խօսում էք, ինձ թուում է թէ մի անբաղդութիւն է տեղի ունենում:

Ռահիլ. Ինչո՞ւ, Էլիաս:

Էլիաս. Երբեմն էլ—ինչպէս հենց այժմ—լսում եմ միայն հնչիւն, ձայն, բայց միտքը չեմ հասկանում, որովհետեւ միաժամանակ մի բան եմ լսում, որ չի ասուիլ:

Ռահիլ. Ձի ասուիլ:

Էլիաս. Յաճախ պատահում է, որ իբր հայրիկն ինձ կանչում է—ուղղակի անունն է տալիս, ինչպէս երեկ առաւօտեան նա դիտմամբ է այս անունը ինձ տուել, որ մի տեսակ հընչում է և մեղադրում ինձ— անի և իւր ձայնով. . . :

Լինում են ժամանակներ, երբ այդ ձայնն ինձ ամեն կողմից հետևում է և մեղադրում. երբեմն էլ զգում եմ ինձ աւելի մեծ վտանգի մէջ ձգելու մի ձգտում. թէպէտ գիտեմ, որ այդ վտանգից անվնաս եմ դուրս գալու: Ձէ, մի վախենար, այդպիսի բան չկայ:

Ռահիլ. Էլիան, արի իրար հետ ներս գնանք մայրիկի մօտ նստենք, որտեղ խաղաղութիւն է տիրում:

Էլիաս. Ձեմ կարող—: Ռահիլ, պատասխանիր ինձ Աստուծոյ առաջ. առաջ բեր քո զոած կասկածները և պատասխանիր ինձ. արդե՞՞ք հրաշք չէր, ինչ որ մենք տեսանք:

Ռահիլ. Ա՛խ Աստուած իմ, Էլիան—ինչո՞ւ միշտ նոյնն ես կրկնում:

Էլիաս. Բայց մի՞թէ սարսափելի չէ, որ միակ կասկածողները հենց նորա որդիքը պէտք է լինեն:

Ռահիլ. Էլիան, բաւական է, խնդրում եմ:

Էլիաս. Ասա ինձ միայն, ինչ որ իսկապէս հաւատում ես. քարէ կոյտերի այդ հեղեղները գիտես որ չի կարելի որպէս հասարակ գիպուած համարել. ճիշտ չէ՞մ ասում: Նոյնպէս և մայրիկի քնելը—հենց այն ժամանակ, երբ նա զանգահարել սկը-

սեց չնայելով այն աղաղակներին—քնած էր մինչև որ նա աղօթում էր։ Միթէ այս հրաշք չէ. և ինչո՞ւ միւս բաներն էլ հրաշք չը պէտք է համարել. այն էլ մեծ հրաշք։

Ռահիլ. Էլիմս, ես համարեա հաւատում եմ։

Էլիաս. Հաւատում ես։

Ռահիլ. Բայց և այնպէս բաւականին վախում։

Էլիաս. Վախեն՞ում, երբ դա հրաշք է։ Ուրեմն չես հաւատում, որ հրաշք է։

Ռահիլ. Այո՛։

Էլիաս. Ձէ որ դա որպէս հասարակ մագնի սական բժշկող կամ լոկ անձնական ոյժ չի կարող լինել։ Ո՛չ, աւելին է. միթէ հրաշք չէ։ Ձգում ես այդ։

Ռահիլ. Ես չեմ կարող նորից յիշել այն։ Որպէս զի հանգիստ լինեմ, գնում եմ մայրիկի մօտ. նորա անարատութիւնն և ազնւութիւնը լցնում է ամբողջ սենեակը և այդ տեսակ խնդիրներ ցիր ու ցան անում։

Այժմ խնդիրն այդ չէ, այլ ի՞նչ որ մի ուրիշ բան։

Էլիաս. Ուրիշ բան։

Ռահիլ. Այո՛, ինչ կլինի եթէ նա վեր է կացել, չէ որ դորանով բանը չի վերջանալ. Վերջապէս...

Էլիաս. Վերջապէս ի՞նչ...

Ռահիլ. Այն, որ այստեղ մայրիկի կեանքի խնդիրն է (չաց է լինում)։

Էլիաս. Ռահիլ, Աստուած իմ։

Ռահիլ. Մայրիկն այլ ևս ոյժ չունի դիմանալու իսկ հայրիկն առանց տատանման պէտք է շարունակէ իւր դործը մանաւանդ այժմ։

Էլիաս. Խնչպէս։

Ռահիլ. Ինչպէս ինքը կկամենայ։

Էլիաս. Եթէ այդ իսկապէս հրաշք է, ինչո՞ւ պէտք է վախենալ, Ռահիլ։

Ռահիլ. Ես չեմ կարողանում նախատեսել այն հետեանքը, որ տեղի կունենայ հայրիկի, մայրիկի և մեր բոլորիս վերաբերմամբ։

Ա՛խ, դու ինձ բոլորովին չես հասկանում։

Էլիաս. Ո՛չ։

Ռահիլ. Ինձ թւում է, որ միևնոյն է ինչպէս և լինի սա մեզ ոչնչացնում է, մեզ գլխավեր է անում։

Էլիաս. Հրահրէ՛ր:
Ռահիլ. Ի հարկէ. սա շնորհ չէ. այլ մի անտանելի բան:
Ա՛խ Ելիաս. (Ռահիլը նորան դէպի սենեակի խորքն է տանում):

Էլիաս. Ի՞նչ կայ:
Ռահիլ. Այնտեղ պատուհանի մօտ մի մարդ է կանգնած և ուղղակի ներս է նայում—մի տարօրինակ մարդ—խիստ գունատուած:

Էլիաս. Վերնագգեստի կոճակները վերևից մինչև ներքև ձգած:

Ռահիլ. Այո. (կամաց ճիշդ արձակելով) նա արդէն սենեկումն է. (Ռահիլը յետ յետ է գնում, կարծես թէ մի երետյութից վախենում է եւ իսկոյն մօր սենեակը մտնում):

Էլիաս. Սենեկումն է, այստեղ. (մէկ անձանօթ զայլիս է նախազաւթի ծախ կողմից, ոտքը շէմքին դնում, հանդարտ կանգնում եւ շուրջը նայում):

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԵՍԻԼ

Էլիաս. (Շայելով անձանօթին). Ահա և նա:

Անձանօթ (Բրատտ). Թո՛ղ կտաք:

Էլիաս. Ո՛վ էք դուք:

Անձանօթ. Մի՛թէ ձեզ համար միևնոյն չէ:

Էլիաս. Սա ձեզ դեռ երեկ տեսել եմ այստեղ:

Անձանօթ. Կարող է պատահել: Սա սարերովն եմ եկել այստեղ:

Էլիաս. Սարերով:

Անձանօթ. Ուղղակի վերեն էի կանգնած, երբ հեղեղը ցած էր թափւում:

Էլիաս. ձի՛շտ:

Անձանօթ. Սւ լսում էի զանգակի ձայնը: Սւ այսօր էլ տեսայ այն հիւանդին, որ ձեր հօր աղօթքի ժամանակ ոտքի կանգնեց: Այժմ ուղուս եմ իմանալ, թէ այնտեղ է ձեր մայրը քնած:

Էլիաս. Այո, բայց ոչ առաջին, այլ միւս սենեակում:

Անձանօթ. Հիմա, երբ վեր կենայ—կգայ այստեղ—այստեղով կանցնի կերթայ եկեղեցի ուր ձեր հայրն է—ճիշտ չէ—նա կգայ չէ—այստեղով կանցնի, չէ:

Էլիաս. Այ՛, ինքներդ էք ասում:

Անծանօթ. Այժմ ձեզ հարցնում եմ, ոչ, խնդրում եմ—
կհամարձակուեմ այստեղ մնալ—սորան սպասել—տեսնել. Ես
ջերմ ցանկութիւն ունիմ այդ բանի, որին երկար դիմադրել
անկարող եմ: Ես նախ չեմ գնալ մինչև կզգամ, որ պէտք է ներս
գնամ: Եւ այստեղ էլ ճանապարհի վերայ չեմ նստիլ: Բայց երբ ըզ-
գում եմ անդիմադրելի տենչ ներս գնալու և այնտեղ սպասելու
ու տեսնելու՝ կհամարձակուեմ:

Էլիաս. Այ՛:

Անծանօթ. Շնորհակալ եմ—մէկ էլ ուզում էի ասել,
որ այս օրն իմ կեանքի վճռական օրն է. (աջ կողմից
դուրս է գնում դէպի Նախագահիօրը):

ԵՐՐՈՐԴ ՏԵՍԻԼ

Էլիաս. Այսօր իմ կեանքի վճռական օրն է: (Պատուօր
Կրօյէրը տեղըստից գալով, աջ դռնից ներս է մտնում)
Կրօյէր, տեսար այն մարդուն, այնտեղ աջ կողմում:

Կրօյէր. Այ՛, ո՛վ էր նա:

Էլիաս. Ձեռն ճանաչում:

Կրօյէր. Ո՛չ:

Էլիաս. Յամենայն դէպս մի տարօրինակ մարդ:—Այս օրն
իմ բաղդի վճռական օրն է— Աստուած իմ այդ խօսքերն
իմ սրտից էր:

Կրօյէր. Ես ևս այդ էի սպասում, Էլիաս: Այսօրուան օրը
քեզ համար մեծ օր է լինելու: Ո՛վ կարող է հակառակը պըն-
դել այն բոլորից յետոյ, ինչ որ այստեղ կատարւում է: Հարիւ-
րաւոր աղօթողներ եկեղեցին շրջապատել են. իսկ նա ներսում
առանց տեղեակ լինելու այդ բանին, սորանից գեղեցիկ բան
չեմ կարող երեակայել:

Էլիաս. Ժիշտ չէ՛—ես կամենում եմ ամեն մի վախ, ամեն
մի կասկած ինձնից հեռացնել: Այսօրուան օրն ինձ համար
վճռական օր է լինելու. Որպիսի միւլթարիչ խօսք: Ես սորա
համար կռուել, տանջուել եմ, առանց նպատակիս հասնելու
հիմա ինձ պիտի *տրուրի*. շուտով ինձ խաղաղութիւն կտրէ:—
Կրօյէր, խօսենք այդ մասին:

Կրօյէր. Ո՛չ, այժմ ոչ, Ես մի յանձնարարութիւն ունիմ

քեզ հաղորդելու:

Էլիաս. Ի՞նչ, ումնից:

Կրօյէր. Ես քարոզչական նաւովն եմ վերադարձել:

Էլիաս. Այդ գիտեմ:

Կրօյէր. Այժմ եպիսկոպոսն ու պատօրներն ուզում են իմանալ. արդեօք այս տունը մի երկու ժամով կարող են իրանց տրամադրութեան տակ ունենալ:

Էլիաս. Ինչո՞ւ համար:

Կրօյէր. Ուզում են այստեղ ժողով անել և պարզել իրանց համար այն բոլորը, ինչ որ այստեղ տեղի է ունենում. և մենք մի ուրիշ տեղ չգիտենք, որտեղ մենակ լինել կարող էինք:— Շատ մի զարմանալ, մեր արուեստաւորներին, մանաւանդ քարոզիչ արուեստաւորներին վերայ պարտաւորութիւն է դրուած՝ այս բոլորի վերայ աւելի հանդիստ և սառը նայել, քան ուրիշները—հասկանում եմ:

Էլիաս. Բայց դա երկար ու բարակ, անյարմար աններդաշնակութիւն կլինէր:

Կրօյէր. Նա կարող է ներդաշնակութեան մէջ լուծուել: Ո՞վ կարող է հրաշքին դիմադրել:

Էլիաս. Ճիշտ ես ասում: Բայց այնտեղ ներսում. Կարծես մենք մէջ ենք մտնում հօր և մօր մէջ. Որովհետեւ երբ հայրս նորից սկսի երգել, այն ժամանակ մօրս սենեակի դուռը չենք կարող բանալ:

Կրօյէր. Ի՞նչ ես կարծում, քո ծնողները նրանց ինչ կը պատասխանէին:

Էլիաս. Անպայման դրական. Ճիշտ ես ասում. այս տունը նոցա է տրւում—ես ինքս կհոգամ—:

Կրօյէր. Ե՛ս բոլորը կկարգադրեմ. բայց մօրդ սենեակի դռները փակ են. չէ՛:

Էլիաս. Այո՛:

Կրօյէր. Երբ նոքա արդէն ներսում կլինեն, դռներն ու պատուհանները ևս կփակեմ:

Էլիաս. Կարող էք նոյն իսկ փակուել: Ես ուզում եմ դուրս գնալ, մասնակցել նրանց, որոնք յոյսով, հաւատով սպասում են, որ այսօր մեծ բան պէտք է կատարուի և նոքա ճիշտ որ ի վուր չեն սպասում: (Էլիասը գնալով):

Կրօյէր. Մենք էլ աղօթենք, Էլիաս:

Էլիաս. Այո՛, ես գոնէ պէտք է փորձեմ (դուրս է գնում):

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԵՍԻԼ

Կրօյէր. (Ձախ կողմից գալով) բարի եղէք. (առաջ է անցնում եւ պատուհանը փակում. եւ այդ ժամանակ եպիսկոպոսը եւ պատուօրնները ներս են մտնում. Կրօյէրը նորից յետ է գնում եւ դուռն էլ փակում):

Բլանկ. (Կրօյէրին). այս տանը ծանօթ էք. չէ՞նք կարող մեզ համար ուտելու բան գտնել:

Ծպիսկոպոս. Դիտեմ, որ մենք այստեղ ծիծաղելի դեր ենք խաղում, բայց բանն այն է, որ մենք ծովային հիւանդ էինք:

Բրայ. Սէ մեզ մօտ ուտելու բան չի մնացել:

Ծպիսկոպոս. Վերջապէս խաղաղ տեղ հասանք և հենց որ պատրաստուում էին մեզ համար բան ելել ու տապակել...

Բրայ. Հրաշքն է կաւ:

Փալկ. Սա չափից դուրս քաղցած եմ:

Կրօյէր. Հագիւ թէ՞ այստեղ մէկը մեր ուտելու մասին մտածած լինի. բայց դարձեալ գնամ տեսնեմ. (Դուրս է գնում):

Իենզեն. Սա ձեական ինքնախաբէական քաղցածութեան հիւանդ եմ և թէպէտ այդ մասին կարդացել եմ—բայց չէ որ կարողում ես չափ բան, որին չես հաւատում:

Առանձին բաւականութեամբ նայում եմ դաշտի կաքաւներին:

Փալկ. Կաքաւներին:

Իենզեն. Այո, տապալկած կաքաւների հոտ եմ առնում:

Բլանկ. Կաքաւներին:

Մի քանիսը. Ուրեմն կաքաւներ կստանանք:

Կրօյէր. (Որ վերադառնում է եւ դեռ դռան մօտից պատասխանում). Ցաւօք սրտի ոչ: Սա արդէն խոհանոցում, նոյնպէս և ճաշարանումն էի, բայց դատարկութիւն. Ոչ մի բան, ոչ մի մարդ:

Բրայ. Ո՛չ մի մարդ:

Փալկ. Բայց իմ փորը վեց-վեց է անում:

Ծպիսկոպոս. Ընկերներ, թողնենք ծիծաղացնելու դերը. պէտք է տնհրածիւթին ձեռնարկել: Խնդրում եմ նստել (ինքը նստում է ըսզմոցի վերայ, իսկ միւսներն՝ աթոռներին): Որքան կարելի է կարճ և հանդարտ խօսենք, որովհետեւ այս տանը հիւանդ կայ: Պէտք է նախօրօք պայմանաւորուենք, թէ մեզ ինչպէս պահենք:

Ես միշտ այն կարծիքին եմ եղել, որ հոգևորականն ամեն մի այսպիսի դէպքում—ըստ օրինաց—պէտքէ իրան անկողմնակալ պահէ. ոչ հակառակի և ոչ էլ համաձայնի, մինչև որ շարժումն այնտեղ հասնի, որ կարողանայ խաղաղ և հանգիստ կարծիք յայտնել:

Այսօրուայ իմ ցանկութիւնն էլ այն էր, որ ամի չիջնէինք, այլ մօտով անցնէինք: Բայց ցաւում եմ, որ մեզ այդ յաջողութեց:

Պատաստօրները. Մեզ այդ յաջողութեց, մեզ այդ յաջողութեց:

Շախսկոպոս. Այստեղ, որտեղ մարդկանց հաւատի շնորհիւ այսպէս ասած հրաշքը տառն է, նոքա կամենում էին այստեղ գալ և նրանց զորա համար չեմ մեղադրում: Բայց որովհետև մենք նրանց հետ էինք և մինչև անգամ միևնոյն նաւում, այդ պատճառով կկամենային մեր կարծիքներն ևս այս հրաշքի մասին լսել: Յետոյ, երբ մենք քարոզչական ժողովին զնանք, այնտեղ ևս կցանկանան մեր հայեացքն այդ բանի վերաբերեալ լսել: Բայց ինչ է այդ հայեացքը:

Կրօյէր. Նթէ ինչ թոյլ տրուի ամենահամեստ կերպով կարտայայտեմ. կամ մենք հրաշքին հաւատում ենք և ըստ այնմ վարւում և կամ չենք հաւատում և դարձեալ ըստ այնմ վարւում:

Շախսկոպոս. Հ՛մ, կայ և մի երրորդ բան, երիտասարդ ընկեր:

Պատաստօրները (իրար հետ փոփոխալով). Կայ մի երրորդ բան: Օ, կայ մի երրորդ բան:

Շախսկոպոս. Քանի մարդս ծերանում և փորձում է, այնքան դժուար է իւր համար համոզմունք կազմում—մանաւանդ բնութեան ուժից վեր բաների մասին: Հազիւ թէ այս դէպքում ժամանակն ու հանգամանքները թոյլ տան մեզ հետազօտութիւն անել: Ընդունենք մի բոպէ, որ մենք տարբեր կարծիքների ենք գալիս. ինչպիսի ընդունելութիւն կգտնէր հրաշքի մասին հոգևորականների այդ իրարանցումը. մանաւանդ այս կասկածաւոր ժամանակին. այն մասին, թէ հեռու մի որևէ տեղում, հիւսիսում հրաշք է կատարւում, թէ ոչ:

Ես տեսնում եմ, որ պաշտօնակից ծերունի Բլանկը խօսել է ցանկանում:

Բլանկ. Նթէ ես չեմ սրբազնութեան ճիշտ հոսակցայ,

այն ժամանակ կարծեմ մեր գործը չէ հենց սկզբից վճռել—
թէ այստեղ հրաչք գոյութիւն ունի թէ ոչ. որովհետեւ սա բա-
ցառապէս Աստուծոյ գործ է:

Ծպխկոպոս. Այո, Աստուծոյ գործ է: Այդ է ճշմարիտ
խօսքը: Շնորհակալ եմ քեզնից, հին ընկեր:

Բլանկ. Սա այն կարծիքն է, որ ինչպէս ամեն բան
ընտելեան մեծ օրէնքներն է ենթարկուում, այնպէս և հրաչքը,
թէպէտ մենք այդ օրէնքը չենք տեսնում. ես ընդհանրապէս
նոյն հայեացքը ունիմ, ինչպէս պրօֆէսօր Պետերզօնն է են-
թադրում:

Ֆալկ. Հենց այն գրքում, որ լոյս չի տեսնում:

Բլանկ. Բայց որ մտածում է մի երկու տարուց յետոյ
հրատարակել:

Եթէ այդ այդպէս է, ինչ նշանակութիւն կունենայ հրաչքը
ինքնըստինքեան—թէ մենք կարճատեսներս այդ տեսնում ենք
թէ ոչ: Եթէ հասարակութիւնը հաւատում է՝ որ նա այդ տես-
նում է, այն ժամանակ մենք նորա հետ Աստուծուն կփառա-
բանենք:

Ծպխկոպոս. Ուրեմն դու այն կարծիքն ես, որ մենք
հրաչքը պէտք է ընդունենք:

Բլանկ. Ոչ ընդունելի է ոչ չընդունելի: Մենք միայն ժո-
ղովրդի հետ միաբանութեամբ կփառաբանենք Աստծուն. ահա
բոլորը:

Ծպխկոպոս. Ո՛չ, իմ հին ընկեր. լոկ փառաբանական
երգերով բանը չի վերջանալ:

Պաստօրներ. (Դրար հետ փսփսալով). Լոկ գովաբա-
նական երգերով բանը չի վերջանալ:

Ծպխկոպոս. Խօսքը պատկանում է պաշտօնակից ըն-
կեր Բրային:

Բրայ. Սա իսկապէս հրաչքը իսկոյն չընդունելու ոչինչ
հակառակ բան չեմ տեսնում. մի՞թէ սա մի հազուադէպ բան
է: Սա ամեն տեղ և միշտ հրաչք եմ տեսնում. իմ ծխի մէջ
այնպէս ընտելացել ենք այդ բանին, որ հենց արտաքոյ կարգի
բան կլինէր, եթէ այդ չտեսնէինք:

Ֆալկ. Բրայն այնքան բարի չէր լինիլ, եթէ մեզ իւր ծը-
խում կատարող հրաչքի մասին պատմէր:

Ծպխկոպոս. Ո՛չ, այդ մեզ ճանապարհից կշեղէր. Դուք
կանգնեցիք, ցանկանում էք խօսել:

Դենզէն. Այո, խնդրում եմ: Այս դէպքում բոլորը կախում է այն իրողութիւնից, որի առաջ կանգնած ենք. միթէ սա հրաշք է.—եթէ ոչ հրաշքներ: Թէ հրաշք գոյութիւն չունի:

Կրօյէր. Անտարակոյս:

Դենզէն. Ամեն մի հրաշք պէտք է հետազօտուի, ասուգուի. բայց դորա համար հարկաւոր են տեխնիկական հետազօտութիւն, արտակարգ բժշկական հեղինակաւոր համարում և հարկաւոր դէպքում վիճանքի ցուցմունք, որ վերցրած լինի հեղինակաւոր, վստահելի իրաւաբաններից. այդպիսի կանխատեսութիւնից յետոյ միայն հոգևորականութիւնը կարող է հաստատապէս հոգևոր վճիռ տալ: Բայց հոգևորականութիւն ասելով, չեմ հասկանում այն, որ մենք այստեղ տեսնում ենք և շրջող քարոզիչներին կամ, այսպէս ասած, հոգևոր կոչման կամ լուսաւորող դասակարգին: Սա այժմ, ինչպէս և միշտ, հասկանում եմ ամուր, չոր ու ցամաք «ճշմարտութիւն» որչափ պարզ, խտացած և ամուր է:

Ֆալկ. Լսեցէք, լսեցէք:

Դենզէն. Գուցէ և պարզուի, որ ոչ այստեղ և ոչ այլ տեղ հրաշք չի կատարւում ոչ այժմ և ոչ երբէք: Որովհետև հրաշքը չի գալիս ողջունուելով հարիւրաւորներից, գուցէ և հազարաւորներից, որոնք հետաքրքրութեամբ սպասում են: Ո՛չ, ճշմարիտ հրաշքը գալիս է ճիշտ, ուղիղ, սուս ու փուս և դէպի համեստները, հանդարտները և չոր ու ցամաքները:

Ֆալկ. Բոլորովին իմ սրտից է խօսում:

Կրօյէր. Զեր թոյլտւութեամբ ուզում եմ մի նկատողութիւն անել. Այն ժամանակ, երբ ես որպէս հոգևոր հովիւ այստեղ պաշտօն էի վարում, տեսայ, որ շատ անգամ հենց չոր ու ցամաք մարդիկ աւելի հեշտութեամբ են սնահաւատութեան գիրկն ընկնում:

Բլանկ. Բոլորովին իմ փորձած տեսածը—արդարև:

Կրօյէր. Նոքա այնքան անվստահ են, որ շատ անգամ ժյն, ինչ որ բոլորի համար պարզ է, չեն ընդունում: Բայց նոցա մի անբացատրելի երկիւղ է տիրում և այնպիսի բաների թողնելութեան տակ են ընկնում, որ մեզ բոլորովին անծանօթ են: Սա շատ անգամ մտածել եմ, որ ուժից վերին ձգտելը մարդկանց համար այնպիսի մի ժառանգական պահանջ է դառել, որ եթէ նոքա մի կողմից դիմադրում են...

Բլանկ. Միւս կողմից էլ առաջ գալիս. բոլորովին իմ հայեացքը:

Ֆալկ. Այո, չոր ու ցամաքների մօտ է գնում, թէ պարարտների, այդ թողնենք: Ես ուզում եմ ուղղակի ձեր կարծիքն իմանալ: Մի՞թէ բանն այնտեղ է հասել, որ մենք պէտք է հրաժարուենք այն բոլորից, ինչ որ եկեղեցու կանոնադրութեան և պարզութեան վերաբերեալ ձեռք ենք բերել: Մի՞թէ նորից պէտք է սկսենք մոլեռանդութեան ետևից ընկնել, ինչպէս օրդինական չղջիկներ:

Բրայ. Ինձ չէ՞ ահնարկում այդ ասելով (պատաստանները բարձր ծիծաղում են):

Ծպխսկոպոս. Սա, սա, չմոռանանք որ ներքո հիւանդ կայ:

Փալկ. Հրաջքի պահանջը հաւատի ծառի վերայ առատ հիւթով լցուած այնպիսի մի ելունդ է, ինչպէս և ամբողջ ժողովրդական քարոզչութիւնը—մի անկանոնութիւն, մի հիւանդութիւն, մի արտավիժում (ներկայ եղողները ծիծաղում են. մի քանիսը հազում էլ են):

Ծպխսկոպոս. Սա, սա, սա:

Փալկ. Հրաջքը որ հոգևորականներից չի ճանաչուած, այսպէս ասած, նախագահութեամբ բարձր հոգևոր իշխանութիւնից չի հաստատուած և օրինականացրած, այդպիսի հրաջքը ինձ համար լոկ դատարկաշղկութիւն, դատարկապորտութիւն, դուռը կոտրել գողութիւն է: (Ծպխսկոպոսը եւ պատաստանները կամաց քթի տակ ծիծաղում են, աչքերը դէպի նա ուղղելով):

Շատ լաւ է պարզամիտ և բարի լինել: Սա ևս մի ժամանակ այդպէս եմ եղել: Բայց որպէս հոգևորական մի մեծ քաղաքում, պէտք է ժամը մէկին յուղարկաւորութեան ժամանակ միւսների հետ ախուր լինես, յետոյ ժամը երեքին հարսանիքին ուրախ զուարթ՝ խնդացողների հետ. ժամը չորսին գուցէ և անմիջապէս դորանից յետոյ մեռնողի անկողնի մօտ և վերջապէս ժամը հնգին պալատում ճաշի լինել, այն ժամանակ իրօք որ կարողանում ես մարդկային դիւրաբեկութիւնը ճանաչել: Դու սովորում ես աւելի շուտ իրաւագիտութեան սկզբունքներին վստահանալ, քան մարդկանց:

Իսկ որտեղ հրաջքն է երևում, այնտեղ ամեն մի իրաւագիտութեան սկզբունք կրքերի անկարգութիւնների զոհ է դառնում:

կաթուղիկ եկեղեցին փորձեց, հէնց այդ պատճառով հրաշքից մի իրաւագիրտութեան սկզբունք կազմել, բայց դորանով բոլոր հասկացողների առաջ իւր վարկը ձգեց և գոյութիւն ունի միմիայն ընկածների, շահասէրների համար:

Մի անգամ ես գտնուում էի կանանց մի ընկերութեան մէջ, որտեղ բացի ինձնից կային և քսան կին (ուրախութիւն, հըր-ճուանք)։ մէկը նորանից ջղաձգութիւն ստացաւ. իսկոյն և երկրորդը և էլի մի ուրիշը. մի խօսքով թուով 6 հոգի (սաստիկ զուարթութիւն, զուարճանք)։ ես իսկոյն վերցրի ջրամանը, սկզբում այս վեցի վերայ ջուր ածեցի, յետոյ մնացածներից մի քանիսի վերայ. որովհետև այդ բանը տարափոխիկ է. (սաստիկ ծիծաղում են)։

Ծպխսկոպոս. Սս, սս (ինքն իրան զսպելով. բայց նորից սկսում է, միաները նոյնպէս: Ծորից իրան զսպելով) Սս, սս:

Փալկ. Այ այդպէս և կարծում եմ ջուրը դորա համար շատ նպատակայարմար է (պաստօրները ծիծաղում են, թաշկինակները բերաններին հագում: մի երկուան ի նշան շնորհակալութեան Փալկին ձեռքով նշան են անում):

Կրօյէր. Մենք Փալկին ճանաչում ենք, որպէս մի լաւ մարդ—չնայելով նորա տարօրինակութիւնների: Բայց կարծում եմ, որ եթէ այրի պառաւ տիրուհին—որ արդէն մօտ 100 տարեկան է—այստեղ լինէր, Փալկը ամենից վերջը նորա գլխին ջուր կածէր, թէպէտ նա մեր մէջ որպէս մի կենդանի հրաշք չըջում է և իւր հաւատով բոլորին վարակում: Նոյնպէս և այն երիտասարդ աղջիկը՝ Ագաթիա Ֆլօրիօզէնը, որ պառաւին խնամում է: Հրաշքը, որ նորան կենդանացրեց, ինքս և ինձ հետ շատերը տեսանք: Սթէ մենք մեր աչքերին և ձեռքերին հաւատայինք, նա մեռած սառած էր: Ձանգն աղօթեց նորա մօտ, ձեռքին առաւ և աղջիկը ոտքի կանգնեց: Կարծում եմ, որ մի հաւատացող մարդու վկայութեան կհաւատաք: Նաքա երկուան էլ այժմ այստեղ են:

Շատերը. Այստեղ են:

Կրօյէր. Նոքա գուցէ այստեղ են գալիս: Այո, այստեղ են գալիս. թէպէտ շատ դանդաղութեամբ: Պառաւն ուզում է տիրուհի Կարային տեսնել: Նորան, որին նոյն իսկ փրկածքի, լաւանների ձայնը չզարթեցրեց:

Նայեցէք ինքներդ այդ պառաւին, խօսեցէք նորա հետ,

ինչպէս և նորան հետևող աջկայ հետ և դուք այնպիսի պարզ և համոզեցուցիչ պատասխան կստանաք, ինչպէս իրանց տեսքը և կերպարանքն է արտայայտում:

Սև աւելի շատ բան է ուսուցանում այս մէկը, քան մեր, գոկոտորական հետազօտութիւնները:

Եւ այս մէկիդ մեղադրելու նպատակով չեմ ասում.— Մինչև իմ այստեղ, որպէս հոգևոր հովիւ գալս, ես էլ այդպէս էի մտածում, ինչպէս դուք: Ոչ ոք այն ժամանակ ինչպէս վիշտ չէ գլացել, որ այդպիսի չնչին վարդապետութիւններն և սահմանափակ մեկնաբանութիւնների դիմաց ենք գտնուում: Մենք առանց հրաշքի անչափ աղքատ ենք և հրաշք խնդրելու արիւթիւնից զուրկ: Սև մեզ այնպէս ենք ձևացնում, իբր թէ կարող ենք արհամարհել և կամ կարէք չենք զգուս այդ բանին:

Կարծեմ ձեզանից իւրաքանչիւրին այնքան ճանաչում եմ, որ կարող եմ ասել թէ՛ եթէ դուք համարձակուէիք, կարողա՞նայիք հաւատ ընծայել որ այստեղ հրաշք է կատարւում, այն. պիսի մի հրաշք, ինչպիսին Սուրբ գիրքն է ասում չրոլորը, ուրքեր այս տեսնում էին, հաւատում էին, ասում եմ ինչքան էլ ձեզանից մէկը թուլասիրտ լինէր, ձեր աւելորդ օրերը կգոհէիք գորան, որպէս զի հրաշքը ուրիշներին քարոզէիք, ծանուցա՞նէիք: (Շարժում մանաւանդ ծերերի մէջ):

Ինչ կմնար քրիստոնէութիւնից, եթէ եկեղեցին այդ հրաշքից զրկուէր:

Էլիաս. (Ներս գալով) Ներեցէք ինձ—այստեղ մի պառաւ այրի տիրուհի կայ որ իմ մօրը տեսնել է ուզում:

(Բոլորը ոտքի են կանգնում, դրսում երեւում է այրի տիրուհին եւ Ագաթիան. Էլիասը ըանում է աջ դուռը եւ ինքն էլ նրանց հետեւում. պաստօրները ընում են աթոռներն եւ յարգանքով յետ քաշւում):

Այրի տիրուհին. (Շէմքն անցնելուց յետոյ) Թող ինձ, Ագաթիա—եւ կամենում եմ մէնակ մնալ—միայնակ—որովհետեւ այստեղ, որտեղ Տէրն է եղել, սուրբ է: Այստեղից աչքս աչքին է ընկնում—աւելի լաւ է միայնակ մնալ:

(Պառաւր կանգնում է այնպէս, որ կարող է Յլարայի սենեակի ներսը տեսնել. յետոյ կոանում, խոնարհում, ձեռքերը ըզկատարած ըարձրացնում, նորից ներս նայում, նորից խոնարհում. շուտ գալի եւ յետ գնում):

Նա սպիտակ էր—փայլուն սպիտակ—այդպէս էլ ընդունում էի—փայլուն սպիտակ և քնած է որպէս մի երեխայ. ես աչքերով հետևեցի—լուսաւորում էր—ախ ինչպէս լուսաւորում էր: Շնորհակալ եմ, որ ինձ մենակ թողեր:

Ազաթիա. Միթէ մենակ էիր:

Այրի տիրունհի. Բոլորովին մենակ. ոչ ոք բացի ինձնից: Նա սպիտակ է ճառագայթազարդ: (Երկունսն էլ դուրս են գնում):

Էլիաս. (Աջից գալով). Երկու դռներն էլ կրկին փակուած են: Հիմա էլ ուզում եմ այս դուռը փակել: (Դուրս է գնում):

(Պատուհանները դեռ անշարժ կանգնած են):

Կրօյէր. Խօսեցիք նորա հետ:

Նպիսկոպոս. Ոչ:

Կրօյէր. Կարծես թէ բոլորի դէմքերին մի տեսակ լոյս էր շարժում: Եւ ես կասեմ թէ ինչու—Մարդիկ, որոնց վերայ հրաչք է ցոլացել, լոյս են արտացոլում:

Զիսսենք նորից այդ մասին: (Հաւաքւում են եւ նորից նստում):

Դենզէն. Վստահանում եմ մի հարց առաջարկել—դարձն կս ընդունո՞ւմ էք որպէս մի հրաչք, թէ ոչ:

Կրօյէր. Այն՝ ինչ որ մենք համարում ենք դարձի հրաչք, հոգեբանօրէն հետևենք նորան քայլ առ քայլ: Ուրեմն հրաչք գոյութիւն չունի՝ միւս կրօններումն էլ գոյութիւն ունին դուրա նման դէպքեր, ինչպէս և պարզ բարոյական դարձը. թէպէտ դա խաղաղութեան—լուծութեան մէջ է կատարւում: Իսկ քրիստոնէութիւնը, որ հիմնուել է հրաչքի շնորհիւ և ժամանակի ընթացքում կորցնում է իւր հրաչքի ուժը-- ուրեմն էլ ինչ հրաչք— ուրեմն լոկ բարոյական հրահանգներ:

Փալկ. Քրիստոնէութեան յատուկը հրաչքը չէ՝ այլ Յաւութեան հաւատալը:

Կրօյէր. Միթէ բոլոր կրօններն էլ այդ չունին: Միթէ բոլոր մարդիկ դորան կրօնական զգացմամբ չեն հաւատում:

Փալկ. Բայց ոչ երեխայի անմեղութեամբ:

Կրօյէր. Շատ ճիշտ է. առանց դորան:

Փալկ. Լւ հէնց այդ պատճառով՝ ոչ ամբողջ անձնուրացութեամբ:

Կրօյէր. Ո՛չ. այդ արդէն ճշմարտութիւն չէ:

Մէթէ հաւատացեալները նահապետութիւնը քրիստոնէութեան հետ աշխարհ եկաւ: Մէթէ սիրած բանի համար ապրել և մեռնելը, այդ անսահման բաղդաւորութիւնը — մենք նախ քրիստոնէութիւնից սովորեցինք: Դա երկրիս վերայ կար թէ քրիստոնէութիւնից առաջ և թէ այժմս գոյութիւն ունի մտածողութեան ամեն մի ձևով:

Ծպխկոպոս. Ի՞նչ ես հասկանում քրիստոնէութիւն առեւելի:

Կրօյէր. Ինչ համար քրիստոնէութիւնն անվերջ, աւելի քան մի բարոյազիտական հրահանգ է: Բայց այդպիսին աւելի մանրամասն և նուրբ գտնում ենք և այլ տեղերում, քան Նոր Կտակարանում: Ինչ համար դա անձնատուր լինելու ոյժից էլ վեր է:

Կամ քրիստոնէութիւնը կեանք է Աստծու մէջ, հեռու երկրից և նորա բոլոր նախասահմանութիւնից, կամ թէ նա գոյութիւն չունի: Կամ սա առաւել է մի որեւէ գաղափարի համար անձնուրացութիւնից, յօսինքն մի նոր աշխարհ, նոր հրաշք կամ թէ չկայ քրիստոնէութիւն: (Ինքն իրան տատանւում է, շարժւում է և թուլացած խոնարհում անգործ):

Նստ բան պիտի առէի,—բայց այլ ևս չեմ կարող:

Ծպխկոպոս. Իսկոյն. երբ դու այսօր տախտակամած եկար, սիրելի Կրօյէր, ես տեսայ, որ ուժից վեր աշխատած և վշտահար ես: Բայց այդպէս պատահում է այն բոլորին, որոնք պաստօր Զանգի շաւղովն են ընթանում:

Անծանօթ. (Նախագաւթի դուռը բանում է, առանց նորից ծածկելու և նահանջելով մօտենում) համարձակւում եմ խօսք խնդրել (բոլորը յետ յետ են դառնում և ոտքի կանգնում):

Ծպխկոպոս. Դ՞նէ ես, Բրատտ:

Մի քանիսը. Պաստօր Բրատտը:

Միաները. Մէթէ Բրատտն է:

Ծպխկոպոս. Ձէ որ դու մեզ հետ չեկար, ինչպէս է որ այստեղ ես:

Բրատտ. Ես սարերով եկայ:

Ծպխկոպոս. Սարերով—ուրեմն ոչ քարոզչական ժողովին:

Բրատտ. Ոչ, ես այստեղ էի ուզում գալ:

Ծպխկոպոս. Հասկանում եմ:

Բրատտ. Հրաշքի պատճառով եմ եկել.—երեկ ես գալիս էի, որ ձիւնակոյտ թափուէց, կանգնած էի սարերի վերայ և

տեսայ թէ ինչպէս սարի մի մասը փուլ եկաւ և լսում էի զանգի ձայնը: Եւ մինչև հիմա այստեղ եմ: Այսօր էլ ճաշից առաջ տեսայ, թէ ինչպէս մի հիւանդ եկեղեցի էին տանում, ինչպէս նա պաստօրի երգելու ժամանակ ոտքի կանգնեց, շնորհակալ եղաւ Աստծուց, փառաբանեց և զնաց:— Թոյլ կը տաք շարունակել:

Շալիսկոպոս. Ի հարկէ:

Բրատտ. Որովհետև ես վշտահար մի մարդ եմ, եղբայրներ, եկել եմ ձեզնից օգնութիւն խնդրելու:

Շալիսկոպոս. Խօսիր, սիրելիս, խօսիր:

Բրատտ. Ինքս ինձ ասում եմ. վերջապէս այստեղ մի հրաշքի առաջ եմ կանգնած: Այո, բայց միթէ սա հրաշք է: Որովհետև այս միակ տեղը չէ որ ես փնտրել եմ, որպէս զի այս տեսնեմ, սրան հասնեմ: Եւրոպայի բոլոր հրաշատեղերից, որտեղ ես եղել եմ, միշտ հիասթափուած եմ վերադարձել: Հաւատն այստեղ աւելի մեծ է և ակներև. այս մարդը մեծ մարդ է: Իմ տեսածը գերբնական ուժով կաշկանդեց ինձ: Բայց նորից կասկածեցի: Տես, սա ինձ համար մի անէծք է: Ամբողջ եօթ տարի այդ մեղքն ինձ վրայ եմ կրել, որովհետև որպէս հոգևորական հաւատացեալներին հրաշք եմ խոստացել: Նոցա խոստացել եմ, որովհետև այդպէս է գրուած, թէպէտ ինքս կասկածել եմ, կասկածել եմ, որովհետև չտեսայ որ գոնէ մի հաւատացողի բաժին լինէր: Եօթ տարի քարոզել եմ այն, ինչ որ ինքս չեմ հաւատացել:

Եօթ տարուայ ընթացքում, երբ դժուար օրեր էին գալիս (որ յաճախ են գալիս, ինչպէս և անքուն գիշերները) հէնց դորա համար քերմեռանդ աղօթքիս ժամանակ հարցնում էի. «Եւր է հրաշքի ոյժը, զօրութիւնը, որ դու քո հաւատացեալներին խոստացել ես: (Հաց է լինում):»

Շալիսկոպոս. ձեշտ ես ասում, սիրելիս, դու միշտ այդպէս ես վարուել:

Բրատտ. Վապակցուած խօսքերով մէկը միւսից զօրաւոր նա մեզ ասաց. «հաւատացողին այս ոյժը տրուած է, այո, կարողութիւն աւելի մեծը կատարելու՝ քան մարդու որդին:»

Ուր մնաց այդ: Միթէ 18 դար անսահման հաւատոյ աշխատանքից յետոյ դեռ այն աստիճան հաւատացող չի եղել, որ կարողանար մեր մէջ մի հրաշք կատարել: Աստծու խոստացածը դեռ շարունակ մնում է չկատարուած, չիրականացած:

Հաւատալու յատկութիւնը չի կարող նուազել, ա՛յ գորութիւնը չի կարող անցած գնացած համարուել: օհ, ո՛չ:

Աւելի քան 18 դար հին խոստումը պէտք է շատ բաների մէջ, այդ հազարաւոր տարիներին շատ սերունդներին մէջ աճելով՝ բազմապատկած դաստիարակութեամբ ժառանգութեան բաժին եղած լինի:

Եւ միթէ այդ դեռ բաւական մեծ չէ հրաշք տալու համար: Միթէ բոլոր հաւատացողներին փափագը միանալով դարձեալ չի կարող մի ինդիվիդիում առաջ բերել, որ իւր հրաշալի գորութեամբ բոլոր տեսողներին հաւատացողներ դարձնէր, ուղիղ այնպէս, ինչպէս Սուրբ Գիլգէն է ասում «բոլորը ովքեր այս տեսնում էին, հաւատում էին»: Ուրեմն մի հրաշք, որ բոլոր նայողներին հաւատացող է դարձնում: Բայց հազար-հազարաւորներն ուրանում, ընկնում են, որովհետեւ ինչքան էլ խոստանում են, հրաշք չի երևում:

Մի տղամարդ այժմեան գիտութեամբ, մեր ժամանակի մի ուսեալ կին, գոհ չեն նրանով, ինչ որ սկզբում մի մարդ կամ մի կին առանց այլևայլութեան հաւատում էին: Ոչ թէ այն պատճառով, որ իրանց հաւատի ոյժը նուազ է, ո՛չ, նոցա անձնուիրութիւնը պէտք է մի տեսակ աւելի խոր և սրտանց լինի, քան թէ բնական է և իրաւացի և ձեռք բերելն էլ շատ դժուար: Ով այս ունի, նորան է վիճակուած ամենալաւ բաժինը, ինչ որ երկիրը կարող է մեզ ընծայել:

Մարդկութեան համար միակ բարձր իդէալը՝ կրօնը չէ: Իսկ եթէ բարձրագոյնն է ցոյց տալիս, մարդ կարող է ապրել և մեռնել այն բոլորի համար, ինչ որ ինքը սիրում է, օրինակ՝ իւր հայրենիքի, ընտանիքի, համոզմունքների համար և այլն: Բայց քանի որ դա ամենից բարձրն է, որը մարդկային կեանքի բնական սահմանների մէջ գոյութիւն ունի, իսկ դու քո հայեացքը դեռ քիչ էլ բարձրին պիտի ուղղես—այն ժամանակ՝—*դուրս այդ սահմաններից՝* դէպի հրաշքը: (Մեծ շարժում պատուօրների մէջ):

Ֆալկ (կանգնելով) մի տեղ մի բարկացկոտ խօսք կայ այն սերնդի համար, որ չի ուզում հաւատալ. այն ժամանակ տեղի են ունենում հրաշքներ և նշաններ:

Բրատտ. Եւ գիտէք թէ ինչ է պատասխանում այդ սերունդը ամենք խնդրում ենք միայն նշաններ, որ Աստուած խոստացել է—խոստացել է նրանց, որոնք հաւատում են. միթէ

դուք ձեր մէջ մի հաւատացող չունիք: Ուրեմն ինչ էք ուզում մեզնից». ահա նորա պատասխանը:

Իսկ ցոյց տուէք այդ մարդկանց մի հրաշք, մէկը, որին կասկածանքի ամենասուր գործիքներն անգամ անկարող լինէին անդամահատ անել, որի համար կարելի լինէր ասել չքորոքը, ովքեր այս տեսնում էին՝ հաւատում էին», այն ժամանակ յիշուի կտեսնէք, որ ոչ թէ հաւատի զօրութիւնն է, որ պակասում է, այլ հրաշքը: (Շարժում հոգեւորականների մէջ):

Հարկաւոր չէ, որ խոստումը թեթեամիտ հասկացողներից ներքուստ դրուատուի: Հաւատի վերաբերմամբ կասկածողները, որ կազմում են մեծամասնութիւնն և ուժեղագոյնը, հենց դժբա իրանք ամեն սրամիտ կասկածանքի մէջ են: Միթէ .կայ մէկը, որ քաղաքակրթուած աշխարհը ճանաչելով հանդերձ այս չգիտենայ:

Շատերը. Որքան իրաւացի է:

Բրատտ. Սթէ մեր մէջ մի հրաշք երևար, այնպիսի մեծ — որ չբոլորը ովքեր այս տեսնէին հաւատային»...

Նախ և առաջ միլիոնաւորները խռիկ տալով կգային. բոլորը, որոնք կարօտութեան և տենչանքի մէջ են ապրում, օրինակ՝ տարագրեալները, ճնշուածները, տանջուող մաշուողները, մի խօսքով նոքա բոլորը, որոնք արդարութեան են ձգտում:

Կլսեն, որ Աստուծոյ բարիքն, այս խօսքի հին նշանակութեամբ կրկին աշխարհ է եկել — միևնոյն է թէ որտեղ, արտասուքի կամ ուրախութեան վայրերում: Սթէ նոյն իսկ՝ շատերը նրանցից գիտենային որ ճանապարհին մեռնելու են, դարձեալ կգերազուսէին այս ճանապարհի վերայ մեռնել, քան մի այլ ճանապարհի վերայ ապրել: Նոքա քաջ գալով կգային. իւրաքանչիւրն իւր գիւղից, խրճիթից, բնակավայրից և տեղից. իսկ հիւանդները առաջ: Բոլորը կգային դէպի Աստուծոյ յայտնութիւնը:

Բայց մենակ չեն մնալ: Նոքա, որոնք երկրիս վերայ ճշմարտութիւն են փնտրում, բոլորը կհետեւեն նրանց, նախ և առաջ նոքա՝ որոնք ճշմարտութեանն աւելի են տենչում. այն է՝ խոր և անկեղծ հնարագէտները, մեծագոյն մտածողները: Նոցա ջերմեռանդութիւնն ամենից փառաւորը կլինի և հաւատըն ամենից զօրաւորը: Որովհետև նոցա չէ պակասում դրդում դէպի ճշմարտութիւն և ոչ էլ հաւատալու կարողութիւն. ո՛չ, միայն հրաշքն է պակասում:

Նոքա բոլորը կամենում են ստուգութիւն և ճշմարտութիւն, ինչ որ աշխարհիս այն մեծ հարցին է վերաբերում: Նոյն իսկ թեթև վերաբերուողները, որոնք որևէ կարևոր կամ անկարևոր բան մի կողմն են հրել, բոլորը առանց բացառութեան, հաւատի վերաբերմամբ փափագում են աւելի քան գիտեն, որովհետև այդպէս են դաստիարակուել: Բայց արդեօք նոցա տրւում է այդ գրաւականը:

Գրաւական, ապահովութիւն այն մասին, որ խոստումը ճշմարիտ է. երբ կտեսնեն այդ, այն ժամանակ կհաւատան և այն բանի՝ ինչ որ չեն տեսնում:

Այսպէս է եղել հենց սկզբից:

Ուժեր իրանց անձնական փորձառութեամբ շատ քննով են գոհանում, վարւում են ինչպէս մահմեդականները, հրէաները և բողոքայականները, որոնք բոլորն էլ իւրեանց անձնական փորձառութեան են ապաւինում:

Ամենից առաջ ահա մի գրաւական, որ այդ անձնական փորձառութիւնը մի ընդհանուր ճշմարտութիւն է. հենց այն՝ ինչ որ պակասում է:

Բայց ես հենց այդ եմ փնտրում, քան թէ խոստացածը:

Տէր իմ Աստուած, ես կանգնած եմ իմ վերջին փորձի առաջ:

Շախսկոպոս. Բրատտ, Բրատտ:

Բրատտ. Իմ վերջին փորձի առաջ, որովհետև ներքին կուրս իմ ուժից վեր է բարձրանում: Նա, որպէս հոգևորական, հրաժեշտ եմ տալիս, հրաժարւում եմ եկեղեցուց, հրաժարւում եմ հաւատից-եթէ, եթէ, եթէ. (չաց է լինում):

Շախսկոպոս. Սիրելի որդի, դեռ առաջ...

Բրատտ. Ո՛չ, ինձ մի ասէ՛ք— խնդրում եմ միայն օգնեցէ՛ք ինձ, որ կարողանամ ջերմեռանդ աղօթել: Որովհետև, եթէ այստեղ հրաջք չկայ, չկայ և ոչ մի տեղ: Զէ որ այս մարդն առաւել է, քան երկրիս վերայ եղող մեր ազնուագոյնները: Զկայ, և ոչ ոք չի տեսել սրան հաւասար մի այլ հաւատացող. և ոչ ոք էլ այնպիսի մեծ հաւատ, ինչպէս սա ունի:

Բոլորը. Այո, ճիշտ է:

Բրատտ. Միթէ պարզ չէ: Սա մեծ հարստութեամբ, մեծ կարողութեամբ այստեղ եկաւ. իւր ունեցածը սորան նորան բաժանեց: Վարկը չկայ թուել այն դէպքերն, երբ սա իւր կեանքը վտանգի էր ենթարկում, որպէս զի ուրիշին օգնու-

թեան հասնի։ Եւ ոչ էլ թուել այն հրաշքները, որ մարդկանց հաւատով կատարել է։ Դոցա ես չէի հաւատում, որովհետեւ շատ էին։

Պատարոններ. (Կամաց) Ինչ հետ ես նոյն է կատարուել **Բրատտ.** Բայց գուցէ մենք հակառակը պէտք է մտածենք. այսինքն՝ այստեղ այն է կատարուում, ինչ որ մենք «հաւատար» ասելով հասկացել ենք։ Այս հաւատն առաջ է գալիս որպէս հրաշք տեսիլքի մէջ։ Նա պէտք է հրաշքի վերայ ներգործի, գուցէ այդպէս պէտք է մտածենք։

Իսկ ինչ որ մենք մտածելու ենք, այդ բանի վերայ չը պէտք է այնպիսի կասկածով նայենք, ինչպէս ցաւօք սրտի ես այժմ արտայայտեցի։ Սորա սէրը, սորա հաւատն ինչ հնազանդեցնում էին. ինքս ինչ մեղադրում եմ և սորանից խորապէս նորոգութիւն խնդրում։

Բոլորը. (Առանց բացառութեան) ես ևս, ես ևս։

Բրատտ. Մենք չենք ճանաչում մի այլ լաւ մարդ, քան նա է. այլ լի հաւատ, քան նորանը, ոչ մի զօրաւոր՝ քան նա. միթէ հրաշքի մասին դեռ կասկածում ենք։ (շարժում)։

Իննգէն. (շշնչալով) Նայեցէք դռան վերայի խաչին. առ երեկոյեան արեւն է թէ մի ուրիշ բան։

Բրատտ. Զգիտեմ։ Բայց վստահ եղէք, որ եթէ հրաշք կատարուի՝ հազարաւորներն այստեղ են. թէկուզ մենք չը տեսնենք էլ։

Եթէ կարողանայինք լուկ ներկայ գտնուել—այո՛, մասնակցել. մտածեցէք թէ ինչ ասել է այդ. մի զօրաւոր հանդիսատեսութիւն որ «ամենքը, ովքեր տեսնում էին այս՝ հաւատում էին»։

Եւ միթէ մենք ևս իսկապէս կը համարձակուենք վկայ լինել... դո՛ւ, դո՛ւ. ես, չափազանց է, չի կարող լինել...

Բայց կարելի է—Զէ՛ որ մեզ նման շատ ժամանակակիցներ կան, եղբայրներ—այո՛, որոնք նոյնքան թոյլ, թերահաւատ և սիրոյ աղքատ են, որչափ և մենք։

Բոլորը. Այո՛, այո՛...

Բրատտ. Բայց որոնք հաւասար չեն պարզեատրած միայն մենք անարժաններս ենք դորա համար կոչուած (խորին յուզմունք, շարժում)։ Եւ երբ նայում եմ այս նեղ ծովային տեսարանին, որտեղ բացի ուրուրների ձայնից ուրիշ բան չէ լսում, ինչ թւում է, թէ Աստծու թագաւորութիւնը մի-

հարուստ երկրում, մեծ ճանապարհի վերայ արեգակնային տեղում սկիզբն առաւ—մտածում եմ՝ ինչ վկայութիւն կլինէր, եթէ այդ Թագաւորութիւնը նորից երևար այս հեռու ընկած, աղքատ, մշտական ձիւնապատ երկրում:

Տալկ. Այո, այո:

Բրատտ. Ինչ թւում է, որ այս բոլորը կմիաւորուին և հրաք տեղի կունենայ: (Բոլորը ոտքի են կանգնում):

Շալիսկոպոս. Օհ, եթէ ծերիս վիճակուած լինէր այս տեսնել:

Բլանկ. Այո, եթէ միայն մեծ հաւատին կարող լինէիք մասնակից լինել: ոչ թէ այն պատճառով, որ մենք դորան արժանի ենք, այլ որ կարօտ ենք դորան: (Ընկնում է ծնկնեցողի վրայ. նոյնպէս եւ միւսները):

Բրատտ. Որովհետեւ ամբողջ սերունդը դորան կարօտ է և քանի գնում՝ այնքան աւելի: Որովհետեւ այս խոստացուել է, պիտի կատարուի՝ եթէ միայն գոյութիւն ունի. (շողում է): Նորա հաւատի համեմատ՝ այս կլինի: Նորա հաւատը զօրաւոր հաւատն է երկրիս վերայ և հաւատն այս կարող է կատարել. նա այս կարող է կատարել:

Բոլորը. Կարող է կատարել:

Բրատտ. Սթէ չկատարուի—ուրեմն բոլորն էլ անկարելի է. ուրեմն միւս բաներն էլ ճշմարիտ չեն, բոլորի մէջ էլ մի անհասկանալի բան կայ:

Մի բան որ ուժից վեր է—:

ՀԻՆԴԵՐՈՐԻ ՏԵՍԻԼ

Ռահիլ. (Միւս սենեկից լսում է նրա խղճալի ծայնը). Ելիս. (զալիս է աջ կողմից ուղղակի դէպի պատուհան եւ վերան յենում, բանում է եւ ամբողջ ուժով կանչում). Ելիս: (Եետոյ յանկարծ յետ է ուզում դառնալ, բայց քիչ է մնում վայր ընկնի, բայց նրայէրը ըռնում է. լաց է լինում, նորից կանգնում եւ դէպի մօր սենեակի դուռը ցոյց տալով). Այնտեղ, այնտեղ, մայրս միայնակ չենայեցէք միայն, նայեցէք (բոլորը ոտքի են կանգնում: Էլիսան երեւում է նախազաւթում: Ռահիլը շտապում է դէպի նա) մայրիկը, մայրիկը:

Էլիս. Վեր է կացել:

Ռահիլ. Այո՛, այո՛:

Էլիաս. Եւ չըջում է:

Ռահիլ. Այո՛. բայց միայնակ չէ:

Էլիաս. Թող բոլորն իմանան:

Ռահիլ. Մի գնար հայրիկի մօտ:

Էլիաս. Ո՛չ, գնում եմ զանգակատան գլուխը բոլոր աշխարհին իմաց անելու:

Ռահիլ. Բայց սանդուխք չունես, (պատասխան չը ստանալով՝ զայրուլթով) այնտեղ սանդուխք չկայ:

Կրօյէր. (ծեղծով նշան է անում. կամաց) Սոս:

Շախսկոպոս. (նոյնպէս կամաց) Ա՛խ լսեցէք: (հկեղեցուց լսում է երգի ծայն).

Ալէլուիա, Ալէլուիա, Ալէլուիա:

Բոլորը. (ընկնում են ծնկներին վերայ) Նա այժմ այս գիտէ. նա այս գիտէ:

(Այդ ժամանակ Կլարան գիշերային սպիտակ վերնազգեստ հագին դանդաղ գալիս է: աչքերն ուղղակի դէպի եկեղեցին ուղղած: Լուս կանգնում է, ծեղծերը մեկնում դէպի այն կողմը, որտեղից երգի ծայնն է գալիս):

Բոլոր հոգևորականները մեղմ ձայնակցում են՝ Ալէլուիա, ալէլուիա, ալէլուիա:

Ռահիլ. (դրսից) Հայրիկը դուռն մօտ է կանգնած:

Ժողովրդի ձայնը միանալով եկեղեցու զանգակի ձայնի հետ, լսում է մի այնպիսի ցնծալի ուժով, որ թւում է, թէ հազարաւոր մարդկանց ձայն է լսում: Քանի գնում ուժեղանում է, որովհետեւ մարդկանց միւս խմբերն էլ գալիս միանում են: Մի քիչ ժամանակ այնպէս է թւում, կարծես այդ «ալէլուիան» ամբողջ տունը վեր է բարձրացնում:

Զանգն երևում է շէմքի վերայ. դէմքը լուսաւորուած մայր մտնող արեգակի ճառագայթներով: Բոլորը ոտքի են կանգնում և յետ յետ գնում: Նա իւր ձեռքերը դէպի Կլարան է մեկնում. վերջինը, որ սենեակի կենդրոնում է կանգնած, նոյնպէս մեկնում է ձեռքերը: Զանգը մօտենում է նորան և գրկախառնւում: Նոցա շրջապատած երգում են: Սենեակը մարդկանցով լիքն է, նոյն իսկ ելումուտքերը: Մի քանիսը յենւում են պատուհանին և իրար վերայից դէպի դուռն նայում: Կլարան հետզհետէ սահելով յենւում է Զանգի ուսերին: Սրգեցողութիւնը դադարում է: Միայն ե-

կեղեցու զանգակի ձայնն է լսուում: Կլարան աշխատում է իրան հաւաքել, բայց հազիւ է յաջողում: Գլուխը բարձրացնում է և Զանգին նայում:

Կլարա. Դու, իմ սիրելի, իմ ուրախութիւն—երբ դու գալիս էիր—իմ սիրելի (գլուխը խոնարհում է, ձեռքերն անզօր ներքեւ թողնւում. ամբողջ մարմնով թուլանում է):

Զանգ. (Կանգնած է եւ պահում է նրան. իւր ձեռքը դնում է Կլարայի սրտին, զարմացած դէպի նա կոանում, յետոյ վերեւ նայում եւ երեխայի ծայնով ասում) Բայց սա չէր մտադրուած aber das war ja nicht die Absicht. (Նորից կոանում, մի ոտքի վրայ չոքում եւ Կլարայի գլուխն իւր ոտքի վրայ է դնում, ուշի ուշով դիտում, զգուշութեամբ պարկեցնում Կլարային եւ նորից կանգնում միաժամանակ նրան նայելով) Բայց այդ չէր aber das war ja nicht die Absicht: Կամ, —կամ— (ձեռքը սրտին է դնում եւ վայր ընկնում):

Ռահիլը, որ այդ բոլոր ժամանակ բար կտրած նայում էր, բարձր ձայնով կանչում է և ծնկների վերայ ծնողների առաջ ընկնում:

Կրօյէր. Ի՞նչ էր կամենում այս «կամ» ով ասել:

Բրատտ. Նա չեմ հասկանում—բայց այդ ասելով նամեռաւ:

Ռահիլ. Մեռաւ—անկարելի է:

(Զանգերի ծայնը դեռ շարունակում է):

(Վ Ա Ր Ա Գ Ո Յ Ր)

Գերմ. բարգմ. ն. Յէր-ՅՈՎ. ՀԱՆՆԻՍԵԱՆ